מביאה הגמרא ראיה שגם בתלמוד יש דברים שאינם צריכים עיון [ואותם צריך ללמוד בסוכה] ויש דברים הצריכים עיון [והם אינם חייבים בסוכה]: כִּי הָא (דרבה) [דְּרָבָא וְרַמִי] בַּר חָמָא כִּי הֲווּ קָיְימֵי מַמַּתְיֵהּ דְּרַב חִסְדָּא אחר שלימדם תלמוד, תחילה היו מְרַחֲצֵי בְּגִנְּתָא בַּהֲדֵי הֲדָדֵי – חוזרים במהירות על עיקרי הדינים ששמעו מפיו מה מותר ומה אסור, וְהָדַר [ואחר כך] מְעַיְּינֵי בְּסֵפְרָא להבין מה טעמו של כל דבר ואם יש מה להקשות, הרי שאף בתלמוד עצמו שהם דברי האמוראים שייכים שני סוגי הלימוד הן שינון והן עיון.

אָמַר רָבָא, מָאנֵי מְשַׁתְּיָא – כלי שתיה, כגון כוסות מותר להשאירם בְּמַטַּלְלֶתָא – בסוכה, לפי שאינם מאוסים, אבל מָאנֵי מֵיכְלָא – כלי אכילה כגון קערות לאחר שגמרו לאכול בהן צריך להוציאן לבַּר [־חוץ] מִמַּטַּלְלֶתָא לפי שהם מאוסים. חֲצֶבָא כד של חרס ששואבין בו מים וְשָׁחִיל דלי של עץ ששואבים בו, אף שהם כלי שתיה צריך שיהיו בַּר מִמַּטַּלְלֶתָא ואין להכניסם כלל לסוכה, וּשְׁרָגָא - נר בְּמַטַּלְלֶתָא – בתוך הסוכה, וְאָמְרֵי לָהּ - ויש שאמרו בַּר מִמַּטַּלְלֶתָא ואסור להכניסו לתוך הסוכה, וְלֹא פְּלִיגִי אלא הָא בְּסוּכָּה גְּדוֹלָה אז מקומו בתוך הסוכה כדי להאיר, הָא בְּסוּכָּה קְטַנָּה שיש בה רק שיעור מצומצם של שבעה טפחים על שבעה טפחים, שם אסרו חכמים להניח הנר בתוך הסוכה שמא תישרף סוכתו ונמצא בטל ממצות סוכה:

שנינו במשנה: יָרְדוּ גְּשָׁמִים מאימתי מותר לפנות, משתסרח המקפה: תָּנָא מה ששנינו במשנה שהשיעור לצאת מהסוכה הוא משתסרח המקפה, הכוונה היא אפילו מִשֶּׁתִּסְרַח הַמִּקְפָּה שֶׁל גְּרִיסִין אף שממהרת להתקלקל במעט גשמים, ואין צריך שיתקלקלו כל המאכלים האחרים. אַבָּיֵי הֲוָה קָא יָתִיב קַמֵּיהּ דְּרַב יוֹסֵף בְּמַטַּלְלֶתָא, נָשַׁב זִקָּא - נשבה הרוח וְקָא מָרֵיתֵי צִיבָרְתָא - והשירה קיסמין מהסכך לתוך המאכל, אָמַר לֵהּ רַב יוֹסֵף לישובים לפניו פְּנִי לִי מָאנֵי מֵהָכָא – פנו לי הכלים מכאן ונצא מן הסוכה, אָמַר לֵיהּ אַבָּיֵי איך מותר לעשות כן, וְהָא תָּנֵן שמותר להתפנות רק מִשֶּׁתִּסְרַח הַמִּקְפָּה ואנו עדיין לא הגענו למצב כזה, אָמַר לֵיהּ לְדִידִי בֵּינַיְן דַּאֲנִינָא דַּעְתַּאי – שאני אנין דעת ואיני יכול לסבול שום דבר מיאוס, אף בשיעור מועט כזה כְּמִי שֶׁתִּסְרַח הַמִּקְפָּה דְּמִי לִי, ומותר לי לצאת מן הסוכה.

תָּנוּ רַבָּנָן, הָיָה אוֹכֵל בְּסוּכָּה וְיָרְדוּ גְּשָׁמִים וְיָרַד מסוכתו שהיתה בעליה לגמור את סעודתו בתוך הבית, וכשישב לו פסקו הגשמים אֵין מַטְרִיחִין אותו להפסיק את סעודתו וְלַעֲלוֹת לסוכה עַד שֶׁיְּגַמֵּר את סְעוּדָתוֹ, וכן אם הָיָה יָשֵׁן תַּחַת הַסּוּכָּה וְיָרְדוּ גְּשָׁמִים וְיָרַד ושכב בבית, אֵין מַטְרִיחִין אותו לַעֲלוֹת עַד שֶׁיֵּאוֹר. מסתפקת הגמרא: אִיבַּעְיָא לְהוּ איך היא הגירסא בברייתא ועד מתי אינו מחויב לעלות, האם עַד שֶׁיַּעֲוֹר ויקיץ משנתו, וכל שהקיץ משנתו אפילו הוא בחצי הלילה, צריך לקום משנתו ולעלות לסוכה, אוֹ שהשיעור הוא עַד שֶׁיֵּאוֹר היום והוא עלות השחר, וקודם לכן אפילו הקיץ משנתו אינו צריך לעלות לסוכה. תָּא שְׁמַע ששנינו בברייתא אחרת שהשיעור הוא עַד שֶׁיֵּאוֹר וְיַעֲלֶה עמוד הַשַּׁחַר, ולפי הגירסא הזו קשה, תַּרְתֵּי – שני שיעורים אלו סותרים זה את זה, שעד שיאור משמע שצריך שיאור כל המזרח, והשיעור של עליית עמוד השחר הוא קודם לזה, אֶלָּא על כרחך אֵימָא [־תאמר] שהגירסה הנכונה בברייתא היא עַד שֶׁיַּעֲוֹר וְיַעֲלֶה עמוד הַשַּׁחַר, הרי ששני השיעורים נאמרו בו יחד, וכל זמן שלא עלה עמוד השחר אף שהתעורר משנתו אינו צריך לעלות לסוכה, וכן אם עלה עמוד השחר ועדיין לא התעורר, אין מקיצין אותו משנתו:

שנינו במשנה: מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו: אִיבַּעְיָא לְהוּ מה כוונת דברי המשל, מִי שָׁפַךְ לְמִי, האם העבד שפך קיתון על פני רבו כלומר שלא שימשו כהוגן, והנמשל הוא שהקב"ה מראה על ידי ירידת הגשמים שאין ישראל עובדים אותו כשורה, ואין ישיבתן בסוכה רצויה לפניו והרי היא משולה אצלו לשפיכת קיתון על פני הרב. או שהמשל הוא ששפך הרב קיתון על פני העבד, והרי הוא כאומר לו צא מלפני שאין רצוני בשימושך, וכן בנמשל ירידת הגשמים היא שפיכת הקיתון, והיינו שהקב"ה מראה בירידת הגשמים כאומר לישראל צאו מן הסוכה שאין רצוני שתקיימו מצות סוכה. פושטת הגמרא: תָּא שְׁמַע דְּתַנְיָא שָׁפַךְ לוֹ רַבּוֹ קִיתּוֹן עַל פָּנָיו וְאָמַר לוֹ אִי אֶפְשִׁי בְּשִׁמּוּשְׁךָ. מפורש כהצד שהקדוש ברוך הוא מראה על ידי ירידת הגשמים שאין רצונו שנשב בסוכה.

תָּנוּ רַבָּנָן, בְּזְמַן שֶׁהַחַמָּה לוֹקָה שלפעמים מסתירה הלבנה מעט מאור השמש והרי זה נראה כמו שהשמש לוקה, הרי זה סִימָן רַע לְכָל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ, מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁעָשָׂה סְעוּדָה לַעֲבָדָיו וְהֵנִיחַ פָּנָם לְפָנֵיהֶם, ובאמצע הסעודה פָּעַם עֲלֵיהֶם וְאָמַר לְעַבְדּוֹ טוֹל פָּנָם מִפָּנֵיהֶם וְהוֹשִׁיבֵם בַּחוּשָׁךְ, כמו כן כשהחמה לוקה ואינה מאירה כל כך הרי זה סימן שהקב"ה כועס על העולם. תַּנְיָא, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, כָּל זְמַן שֶׁמְּאוֹרוֹת לוֹקִין הרי זה סִימָן רַע לְשׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, [־לישנא מעליא, והכוונה לישראל עצמם] מִפְּנֵי שֶׁמְּלוּמָּדִין בְּמַכּוֹתֵיהֶן, שהם רגילים ללקות יותר מכולם, מָשָׁל לְסוֹפֵר – מלמד תינוקות שֶׁבָּא לְבֵית הַסֵּפֶר וּרְצוּעָה בְּיָדוֹ להכות, מִי דְּוֹאֵג, מִי שָׁרָגִיל לְלָקוֹת בְּכָל יוֹם וְיוֹם הוּא דְּוֹאֵג, ולכך ישראל צריכים לדאוג יותר מכולם.

תָּנוּ רַבָּנָן, בְּזְמַן שֶׁהַחַמָּה לוֹקָה, הרי זה סִימָן רַע רק לְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, אבל אם הַלְּבָנָה לוֹקָה הרי זה סִימָן רַע לְשׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי שֶׁיִּשְׂרָאֵל מוֹנִין סדר חודשים ושנים לַלְּבָנָה - לפי הילוך הלבנה, ויש להם שייכות עמה, וְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים מונים שנים לַחַמָּה - לפי הילוך החמה. אם לוֹקָה החמה כשהיא בַּמִּזְרָח – בבוקר, הרי זה סִימָן רַע לְיוֹשְׁבֵי מִזְרָח, ואם לקתה החמה כשהיא נמצאת בַּמַּעֲרָב הרי זה סִימָן רַע לְיוֹשְׁבֵי מַעֲרָב, וכשלקתה חמה בחצות היום כשהיא נמצאת בָּאֶמְצַע הָרָקִיעַ ועומדת בראש כל אדם, הרי זה סִימָן רַע לְכָל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ. ואם אירע שפָּנָיו של חמה אדומים וּדְמוּיִין לְדָם, הרי זה סימן שֶׁחֶרֶב בָּא לָעוֹלָם, שעל ידו נשפך דם, ואם פניו של החמה דומות לְשֵׂעָר שהיא דומה לשחור, הרי זה סימן שְׁחִיצֵי רָעָב בָּאִין לָעוֹלָם, והרי הם משחירים פני הבריות, ואם פני החמה דומין לְוָוֹ וְלָוֹ שהם אדומות וגם נוטות לשחור, הרי זה סימן שֶׁחֶרֶב וְחִיצֵי רָעָב ביחד בָּאִין לָעוֹלָם. ואם לָקָה החמה בְּבִנְיָמְתוֹ – בשעת השקיעה, הרי זה סימן שהפּוֹרְעָנוּת שׁוֹהָה לָבֹא, כמו שעבר כל היום ולא נראה שום סימן פורענות עד סמוך לשקיעתו, כן יעבור זמן רב עד שתבוא הפורענות, אבל אם כבר בִּיצִיאָתוֹ – בשעת הזריחה לקה, הרי זה סימן שהפורענות מְמַהֶרֶת לָבֹא, כדרך שהסימן מיהר לבוא, וְיֵשׁ אוֹמְרִים חִילּוּף הַדְּבָרִים שאם לקה בבניסתו ושקיעתו ערבית, כשם שאין לחמה עוד שהות לשרת ביום, כך אין לפורענות שהות להמתין אלא מיד הוא בא, ואם ביציאתו לזרוח הוא לוקה כשם שיש לחמה שהות הרבה כל היום כך הפורענות שוהה לבוא. וְאֵין לְךָ כָּל אוּמָּה וְאוּמָּה שֶׁלּוֹקָה שֶׁאֵין אֱלֹהֶיהָ והוא שרה המליץ בעדה [כגון סמאל שהיה שר של עשו] לוֹקָה ונענש עָמָּהּ, כמו שֶׁנֶּאֱמַר בזמן שהכה ה' את מצרים 'וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים'. וּבְזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם אֵין מַתְרִאִין מִכָּל אֵלּוּ הסימנים, שֶׁנֶּאֱמַר 'כֹּה אָמַר ה' אֶל דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם אַל תִּלְמָדוּ וּמֵאוֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל תֵּחַתּוּ, כִּי יֵחַתּוּ הַגּוֹיִם מֵהֵמָּה', ודורשים עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים יֵחַתּוּ מאותות השמים, וְאֵין יִשְׂרָאֵל יֵחַתּוּ מאותם אותות בזמן שעושין רצונו של מקום ואינם הולכים בדרך הגוים.

תָּנוּ רַבָּנָן, בִּשְׁבִיל אַרְבָּעָה דְּבָרִים חַמָּה לוֹקָה, עַל אַב בֵּית דִּין שֶׁמֵּת וְאֵינוֹ נִסְפָּד כַּהֲלָכָה, וְעַל נַעֲרָה הַמְאוֹרָסָה שֶׁתפשה אחד לשכב עמה וְצָעֲקָה בְּתוֹךְ הָעִיר וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ, וְעַל מְשַׁכֵּב זְכוּר ששכבו שני זכרים יחדיו, וְעַל שְׁנֵי אַחִין שֶׁנִּשְׁפַּךְ דָּמָן כְּאֶחָד. וּבִשְׁבִיל אַרְבָּעָה דְּבָרִים מְאוֹרוֹת – הירח וכוכבים לוֹקִין, עַל כּוֹתְבֵי פְּלָטֵתֵר - שמזייפים שטרות ומטילים על אדם דופי על ידי שכותבים בשמו מה שלא ציווה, וְעַל מְעִידֵי עֵדוּת שָׁקֶר, וְעַל מְגַדְּלֵי בְּהֵמָה דַּקָּה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שאסרו חכמים (ב"ק עט:) לגדלם בארץ ישראל משום ישוב ארץ ישראל, שהם מחריבים הארץ שאי אפשר לשומרם מלרעות בשדות אחרים, וְעַל קוֹצְצֵי אִילָנוֹת טוֹבוֹת הראויים למאכל, ואפילו שלהם שעוברים הם על איסור בל תשחית, ונראין כבועטין בברכת השם והשפעת טובו. וּבִשְׁבִיל אַרְבָּעָה דְּבָרִים נִכְסֵי בַּעֲלֵי

המשך בעמוד קנח

בָּתִּים עשירים ומנהיגים נִמְסָרִין לַמַּלְכוּת, עַל מַשְׁחֵי שְׁטָרוֹת פְּרוּעִים שחפץ לגבות בהם שוב, וְעַל מַלְוֵי בְּרִבִּית לישראל שנאמר (משלי כח) 'מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו', ודרשו (ב"מ ע:) כגון שבור מלכא שנוטל מעותיו של המלוה בריבית וחונן בהם עניי נכרים,

וְעַל שֶׁהָיָה סַפָּק – יכולת וכח בְּיָדָם לִמְחוֹת בעוברי עבירה שבדורם, לפי שדבריהם נשמעים מחמת עושרם וְלֹא מִיחוּ, וְעַל שֶׁפּוֹסְקִים צְדָקָה בָּרַבִּים וְאֵינָן נוֹתְנִין וכיון שאינם משתמשים בעושרם למחות בעוברי עבירה, והם נכשלים מחמת ממונם ונודרים ואינם מקיימים, ומלוים בריבית או משהים שטרות פרועים לכך נכסיהם נמסרים למלכות.

אָמַר רַב, בְּשִׁבְיל אַרְבָּעָה דְּבָרִים נִכְסֵי בַּעֲלֵי בָּתִּים יוֹצְאִין לְטַמְיוֹן – כלים ונטמנים מאליהם, עַל כּוֹשֶׁשִׁי שָׂכָר שָׂכִיר שאף שכוונתו לשלם לו, הוא מדהדהו בלך ושוב, וְעַל עוֹשְׁקֵי שְׂכַר שָׂכִיר שאינו משלם לו כלל וגוזל שכרו לגמרי, וְעַל שֶׁפּוֹרְקִין עוֹל מֵעַל צַוָּארֵיהֶן וְנוֹתְנִין עַל חֲבֵרֵיהֶן שסוברים שאחיהם צריכים לקחת מהם את עולם, וְעַל גַּפּוּת חֲרוּחַ שמתגאים ומשתררים על אחרים בשביל עושרם, וְגַפּוּת חֲרוּחַ כְּנֶגֶד כּוּלָּן – חמורה ככולם יחד, אֲבָל בָּעֲנָיִים כְּתִיב 'וַעֲנָיִים יִירְשׁוּ אָרֶץ, וְהִתְעַנְּגוּ עַל רֹב שָׁלוֹם' לפי שאין ממונם נאבד מהם:

הדרן עלך הישן תחת המטה

פרק שלישי - לולב הגזול

נאמר בתורה (ויקרא כג מ) 'וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ עָבֹת וְעַרְבֵי נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹקֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים' מכאן שיש לקחת ביום הראשון של חג הסוכות ארבעה מינים ידועים, פְּרִי עֵץ הָדָר אתרוג, כַּפֹּת תְּמָרִים לולב, עֲנַף עֵץ עָבֹת הדס, עַרְבֵי נָחַל ערבות.

בפרק שלפנינו ידרשו מהפסוקים מנין שאלו הם ארבעת המינים שצריכים ליטול בסוכות, מהו שיעורם ואיזה דברים פוסלים בהם. וכן תתבאר דרך הנטילה, זמן הנטילה, כמה ימים צריך ליטול, מי המחויב בנטילה ועוד כמה פרטי דינים. בתחילה מבארת המשנה את דיני הלולב, ואח"כ את דיני הדס ערבה ואתרוג.

משנה

לוּלָב הַגָּזוּל פסול, משום שנאמר 'וּלְקַחְתֶּם לָכֶם' ודרשו חכמים 'משלכם'. וְכן לולב חָיֵּבשׁ – שהתייבשו רוב עליו כשיעור שנפרך בציפורן, פָּסוּל, משום שצריך לקיים את המצוה בלולב נאה ומהודר דכתיב (שמות טו ב) 'וְאַנְוֵהוּ' – לשון נוי. לולב מדקל שֶׁל אֲשֵׁרָה – אילן שעובדים אותו לעבודה זרה, והוא טעון שריפה, וְכן לולב מדקל שֶׁל עִיר הַנִּדַּחַת – עיר של ישראל שהודחו ונתפתו רוב יושביה לעבוד עבודה זרה, וצריך לשרוף את כל הנמצא בה, פָּסוּל, שכיון שצריך לשרוף לולב זה הרי הוא עומד לשריפה, ומעתה הרי הוא נחשב כשרוף ואין בו את השיעור הנדרש בלולב שהוא ארבעה טפחים. אם נִקַּב רֹאשׁוֹ של הלולב, שנקטמו רוב ראשי העלים העליונים, פסול, משום שאינו הדר. וכן אם נִפְרְצוּ – נתלשו רוב עָלָיו של הלולב מהשדרה, ואינם מחוברים אליו אלא על ידי אגודה, פָּסוּל, משום שאינו הדר. אבל אם הם מחוברים לשדרה אלא שנִּפְרְדוּ ראשי עָלָיו של הלולב לכאן ולכאן, כָּשֵׁר, ואף שאינו כפות, כיון שאפשר לכפותו אין כפיתה מעכבת בו. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אם נפרדו עליו של הלולב לכאן ולכאן יֶאֱגֹדֶנּוּ מִלְּמַעְלָה – יקשור את ראשי העלים בחוט לשדרה, כדי שיעלו עם השדרה כשאר לולבים, משום שצריך שיהיה הלולב כפות ממש. לולבים הבאים מציני – דקלי הַר הַבָּרְזֶל – הגדלים בהר שבגיא בן הינם הסמוך לירושלים, והעלים שלהם קטנים מאוד, כְּשֵׁרוֹת, ובלבד שיהיה ראשו של כל עלה בצד עיקרו של העלה שמעליו שתהיה השדרה מכוסה, שבלא זה אינו הדר.

המשנה מפרשת את שיעור אורך הלולב: לוּלָב שֶׁיֵּשׁ בּוֹ – באורכו שְׁלֹשָׁה טְפָחִים ועוד טפח כְּדֵי שיהיה הלולב גבוה מההדס שגובהו שלושה טפחים, ויוכל לְנַעֲנֵעַ בּוֹ – בלולב, כָּשֵׁר, אבל בפחות מזה פסול, שהרי אי אפשר לנענע אלא בחלק שהוא גבוה מההדס. וצריך שיהיה בשיעור הלולב כדי שיוכלו לנענע בו, שכך הוא מצותו כמו שאמרו לקמן (לז:) שצריך לנענע את הלולב למעלה ולמטה ולהוליכו ולהביאו:

גמרא

מדייקת הגמרא: מכך שקָּא פָּסִיק וְתָנֵי – התנא סתם את דבריו במשנה שלולב גזול או יבש פסול ולא חילק בין היום הראשון לשאר הימים, משמע שלֹּא שָׁנָא בְּיוֹם טוֹב רִאשׁוֹן שחיוב נטילת הלולב הוא מהתורה, דכתיב 'בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן', וְלֹא שָׁנָא בְּיוֹם טוֹב שֵׁנִי – בשאר ימי החג שחיוב נטילת הלולב הוא מדרבנן, לולב יבש או גזול פסול. שואלת הגמרא: בְּשִׁלְמָא לולב יָבֵשׁ פסול גם בשאר ימים שאין חיובו מהתורה, משום דַּהֲדַר בָּעֵינָן, וְבלולב יבש לֵיכָּא הדר, ואף שאין החיוב אלא מדרבנן, כיון שמצוה ליטלו צריך שתהיה המצוה מהודרת, אֶלָּא לולב גָּזוּל, בְּשִׁלְמָא יוֹם טוֹב רִאשׁוֹן הוא פסול, משום דִּכְתִיב 'וּלְקַחְתֶּם לָכֶם' והיינו שיהיה הלולב מְשֻׁלָּכֶם, אֶלָּא בְּיוֹם טוֹב שֵׁנִי אַמַּאי לֹא יוצאים ידי חובה בלולב גזול, הרי החיוב ליטול לולב אינו אלא מדרבנן ומנין לפסלו. מתרצת הגמרא: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי,